

Tilburg,

tijdschrift voor geschiedenis,
monumenten en cultuur
Verschijnt driemaal per jaar

Jaargang 28, nr. 3
december 2010

Uitgave
Stichting tot Behoud van
Tilburgs Cultuurogoed
K.v.K.: S 41096029 • ISSN: 0168-8936

www.historietilburg.nl

Redactie
Ronald Peeters (eindredactie)
Jeroen Ketelaars, Rob van Putten

Redactiesecretariaat
Ronald Peeters
Montfortanenlaan 96
5042 CX Tilburg
rpeeters@historietilburg.nl

Abonnement
€ 14,50
Losse nummers
verkrijgbaar in de
boekhandel (€ 4,95)
Abonneren door
overmaking op de
rekening van de Stichting
tot Behoud van Tilburgs
Cultuurogoed te Tilburg

Gironummer 5625554
AMRO-bank rek.nr.
42.81.63.343
onder vermelding van
'abonnement 2011'

Omslagfoto:
200e verjaardag Tilburg,
18 april 2009 (foto Jan Stads)

Vormgeving
Ronald Peeters

Opmaak en druk
Drukkerij Gianotten B.V., Tilburg

Ten geleide

Precies een jaar geleden vond in de Piushaven de afsluiting plaats van het kroonjaar 2009. Het was een jaar geweest met tal van activiteiten, een feestjaar waarin volop herdacht werd dat Tilburg 200 jaar daarvoor stadsrechten had gekregen. Onlangs, in december 2010, werd de Stichting Tilburg 2009, de motor achter het jubeljaar, opgeheven. Het werk zat er nu ook formeel op. Een mooi moment om in tijdschrift 'Tilburg' eens terug te blikken op wat er zoal is gebeurd in 2009.

In dit laatste nummer van 'Tilburg' van deze jaargang vindt u nog drie andere artikelen. Jan de Veer deed onderzoek naar de anderhalf jaar die de schoolcarrière van Vincent van Gogh in Tilburg duurde. Hij zocht uit wie destijds allemaal nog meer deel uitmaakten van de schoolbevolking.

Margriet Hage schreef een bijdrage over de meubel- en interieurontwerper Harry Dreesen. Hij bracht een groot deel van zijn leven in Tilburg door, maar raakte in de vergetelheid, terwijl hij toch ook internationaal actief was.

En in een uitgebreide bespreking gaat Gerard Steijns op persoonlijke wijze in op het boek 'De levensloop van Adriaan van der Willigen (1766-1841). Een autobiografie uit een tijdperk van overgang'.

Natuurlijk ontbreekt de vaste rubriek 'Tilburg kort' ook dit keer niet.

De redactie van 'Tilburg' en het bestuur van de Stichting tot Behoud van Tilburgs Cultuurogoed wensen u een prettige jaarwisseling. Tot in 2011.

De redactie

Inhoud

- 71 **Jeroen Ketelaars:**
Tilburg liet 't zien
Een terugblik op het kroonjaar 2009
- 79 **Jan de Veer:**
Vincent van Gogh en de Rijks-HBS 'Willem II'
- 92 **Margriet Hage:**
Harry Dreesen, een ontwerper uit de provincie met internationale allure
- 98 **Gerard Steijns:**
'Oom Adriaan'
De levensloop van Adriaan van der Willigen (1766-1841)
- 101 **Tilburg kort:**
Tilburg signalement LXVIII
*Jos. Donders: een stad, een architect, een boek...
Tilburg en Valkenburg*

'Oom Adriaan'

De levensloop van Adriaan van der Willigen (1766-1841)

Gerard Steijns*

* Drs. Gerard Steijns was van 1980 tot 1998 gemeentearchivaris van Tilburg. Hij schreef diverse bijdragen op historisch terrein. Voor het tijdschrift 'Tilburg' schreef hij o.a. over de parochie Tilburg 't Heike (1990), Koning Willem II (1999), Gilde Sint Sebastiaan (2001 en 2004) en over de wijken Jeruzalem (2000) en Zorgvlied (2001).

Adriaan van der Willigen in 1811. (Coll. Frans H02, Halmuseum Haarlem)

Soms wordt je als (oud)beroepsbeoefenaar in het vak van de geschiedenis op bijzondere wijze geconfronteerd met een stuk van je eigen historie. Die ervaring had ik op 7 oktober 2010 toen in het gebouw van het Brabants Historisch Informatie Centrum, het oude Rijksarchief in de Citadel, in Den Bosch de uitgave van de De levensloop van Adriaan van der Willigen (1766-1841) ten doop werd gehouden.

Ik mocht erbij zijn en het riep bij mij mooie herinneringen op, maar ik kon ook een zekere mate van ja-

loezie niet onderdrukken. Ik ga even 45 jaar terug in de tijd. Toen ik als geschiedenisstudent in Nijmegen, waar mijn hoogleraar L.J. Rogier juist een jaar college had gegeven over de Bataafse Tijd, een onderwerp voor mijn kandidaatsscriptie zocht, bracht ik op 12 juli 1965 een verkennend bezoek aan het Gemeentearchief in het souterrain van het Paleis-Raadhuis van mijn geboortestad Tilburg. Ik werd er vriendelijk ontvangen door de archivaris Harrie Schurink, die later, maar dat wist ik toen nog niet, mijn 'grootvader' in dat ambt zou worden. Hij gaf mij een boekje in handen getiteld: *Uit het dagboek van Adriaan van der Willigen, drossaard in Tilburg 1795-1802, met annotatiën voorzien door Lamb. G. de Wijs*. De arme student kreeg het cadeau, want de uiterst aimabele archivaris had toch nog een hele stapel daarvan in de tot bibliotheek omgebouwde torenkamer achter zijn bureau liggen. Ik kende natuurlijk als prille aankomende Tilburgse historicus mijn klassieken al wel. Het door J.H. van Mosselveld geschreven hoofdstuk over 'De Magistraat van Tilburg in de Franse tijd' in *Van Heidorp tot Industriestad* had ik toen uiteraard gelezen. Daarvoor was ook gebruikgemaakt van de nagelaten papieren van die opmerkelijke figuur Adriaan Van der Willigen. Maar de letterlijke tekst van het 'Dagboek', zoals door De Wijs geselecteerd en geannoteerd, was voor mij een openbaring. Ik was meteen verkocht, zeker toen Schurink mij verzekerde, dat ik voor mijn werkstuk natuurlijk van het origineel gebruik kon, ja moest maken. Dat legde hij nadat ik mijn besluit genomen had met een plechtig gebaar voor mij neer. Deze ceremonie werd goedkeurend bekeken door een streng en toch tegelijk vriendelijk uitzienende bejaarde heer aan de overkant van de tafel in de intieme studiezaal. Het was de oud-onderwijzer Cees Weijters, die heel veel Tilburgers aan zich verplicht heeft. niet alleen door het degelijke onderwijs dat hij ze daar op 't Goirke ongetwijfeld heeft gegeven, maar zeker ook door de talloze heel toegankelijke maar tegelijk degelijke artikelen die hij over onderwerpen uit de Tilburse geschiedenis in de krant en vooral dan het kerkblad 'Rooms Leven' heeft geschreven. Het mag geen toeval zijn, dat in hetzelfde jaar dat ik mijn scriptie maakte hij daarin een verhaal in afleveringen publiceerde over 'Toen Tilburg voor het eerst een gemeentebestuur koos, 1795'. Zijn laatste aflevering verscheen op 15 juli 1966, ik sloot mijn scriptie over 'De Bataafse Omwenteling in Tilburg, september 1794 tot september 1795' af op 26 juni van datzelfde jaar.

We hebben dat jaar veel over de tafel heen met elkaar gesproken, iets wat zeker niet nadelig is geweest voor de kwaliteit van mijn werkstuk, en het contact met deze mooie mens is tot zijn dood in 1988, toen ik al acht jaren archivaris in Tilburg was, gebleven.

Een biografische schets

Ik heb dus in 1980 bij mijn aantreden als archivaris in Tilburg het bijzondere genoegen gehad om de papieren nalatenschap van een historische figuur, die mij vanaf het moment dat ik met hem kennismakte is blijven intrigeren, zelf te mogen gaan beheren. Je zult dan zeggen: daar doe je iets mee. Dat geldt temeer als je bedenkt dat de nagelaten papieren slecht geordend en beschreven waren en dat de editie van De Wijs van het Tilburgse deel van het zich daarin bevindende 'Dagboek' zeer selectief en hier en daar zelfs corrupt is. Het is er nooit van gekomen, hoewel mijn handen jeukten elke keer als ik in het depot de betreffende archiefdozen zag staan. Wel heb ik, in navolging van mijn voorganger Schurink, anderen op het spoor kunnen zetten of helpen bij het gebruik van deze interessante collectie. Dat is eerst en vooral J.A.A.M. Pieterse geweest die in 1985 zijn doctoraalscriptie omwerkte tot artikel in het *Jaarboek De Lindeboom* onder de titel 'Adriaan van der Willigen 1766-1841'. Anders dan bij De Wijs ging het dus hierbij niet louter om de editie van een verslag gebaseerd op eigen aantekeningen van Adriaan over zijn Tilburgse jaren, maar om een heel respectabele proeve van een biografie van deze hoogst interessante figuur op de overgang van de 18e naar de 19e eeuw. Pieterse noemt het in zijn inleiding een 'geschreven portret'. Volledig kon die biografie natuurlijk in dat bestek ook niet zijn, maar het was wel een heel gedetailleerde levensschets, gebaseerd op dat wat de auteur op dat moment ter beschikking stond. Pieterse kon toen immers alleen maar gebruikmaken van de door Van der Willigen zelf gepubliceerde werken en de drie delen van het 'Dagboek' en andere nagelaten papieren die kort na 1936 door Lambert de Wijs van een 'naneef' van Adriaan in Arnhem waren geleend en nooit teruggegeven, maar na zijn dood in 1949 door hem aan het Tilburgs archief waren nagelaten. Hij beschikte niet over de laatste twee delen van het 'Dagboek' en andere archivalia, die destijds nog bij de familie waren gebleven. En natuurlijk kon hij ook putten uit talrijke levensberichten die er over Adriaan al eerder waren verschenen in biografische woordenboeken en periodieken van genootschappen, vooral in het Haarlemse, waarvan deze lid was geweest of die aan hem op een of andere manier schatplichtig waren.¹ We waren blij met zijn werk. Een integrale uitgave van de in Tilburg berustende delen van het 'Dagboek', die ik zelf toen ook weer eens overwogen heb, kwam er echter nog steeds niet van, zelfs een goed beredeneerde inventaris van de totale 'Collectie Van der Willigen' is er tot nu toe nog niet gemaakt.

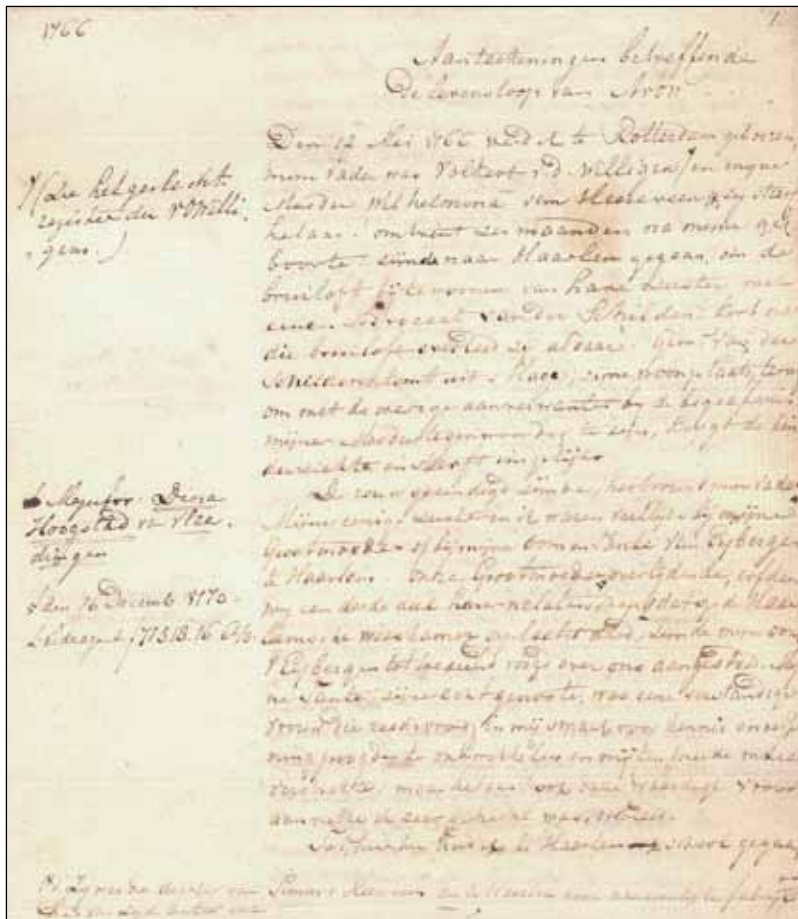
Tweede aanzet tot uitgave dagboek

En toen meldde zich op een goede dag bijna tien jaar later Lia van der Heijden bij de archivaris van Tilburg.

Zij had onder andere op basis van zijn in Tilburg berustende geschriften een scriptie geschreven over Van der Willigen en het toneelleven van zijn tijd, een van diens grotere passies. Daardoor had ze ook kennisgemaakt met het 'Dagboek' en ze was er ook mede vanwege het feit dat het haar bekend was geworden dat er nog twee delen waren opgedoken, die de familie aan de Haarlemse antiquaar en kenner van de plaatselijke geschiedenis Ab van der Steur² in bruikleen had gegeven, van overtuigd geraakt dat zij alle vijf de delen wilde uitgeven. Ik was even enthousiast als zij en we hebben ervoor gezorgd dat ze de beschikking kreeg over fotokopieën en we hebben haar alle steun toegezegd. Helaas moest ze door persoonlijke omstandigheden gedwongen het werk na enige tijd laten liggen. Maar toen ze vervolgens kwam te werken bij het Brabants Historisch Informatie Centrum en daar aan haar baas Jan Sanders vertelde wat ze nog steeds van plan was, heeft hij haar gestimuleerd en geholpen bij het toch wel gigantische karwei. De Stichting Egodocumenten was bereid het werk uit te geven in haar bij de firma Verloren verschijnende reeks. Het resultaat mag er zijn: een kloek boek van 732 pagina's, geïllustreerd en van een inleiding voorzien bevat de integrale tekst van de vijf delen van zoals Adriaan dat zelf op de eerste pagina schreef "Aanteekeningen betreffende den levensloop van AvdW".

Levensloop Adriaan van der Willigen

Wat was die levensloop nu? Ik geef een kort overzicht. Adriaan van der Willigen werd op 12 mei 1766 in Rotterdam geboren in het gezin van een welgestelde koopman. Zijn moeder stierf al zes maanden na zijn geboorte en toen zijn vader hertrouwd was, verbleef hij heel vaak bij zijn oom en tante van moederskant in Haarlem. Daar voelde hij zich meer thuis dan in zijn vaderstad, hij zou er vanaf 1805 tot zijn dood op 17 januari 1841 ook wonen. De jeugdige Adriaan komt in conflict met zijn vader, neemt in 1785 als kadet dienst in het Staatse Leger en wordt gelegerd in Brabant, eerst in Grave en vervolgens in Den Bosch, waar hij ook van harte deelneemt aan het gezelschapleven. Hij wordt lid van de vrijmetselaarsloge en geeft zich gewonnen voor de ideeën van de Verlichting en de Franse Revolutie en dus ook voor de partij van de Patriotten. In 1789 neemt hij ontslag en vestigt zich in Oss, waar hij een experimenteel landbouwbedrijf opzet. In 1792 verhuist hij naar Tilburg met datzelfde idee, hij overweegt de Reijshoeve te kopen, maar dat gaat niet door en hij blijft er aanvankelijk gewoon maar rentenieren van het geld dat hij bij zijn meerderjarigheid van zijn Haarlemse grootmoeder heeft geërfd. Hij raakt bevriend met Tilburgse patriotten zoals Pieter Vreede en neemt deel aan hun activiteiten met name in het zogenaamde 'leesgezelschap'. In 1794 vallen de Fransen Brabant binnen en Adriaan wordt al snel bij het openbaar bestuur ingeschakeld als hulpsecretaris vooral om het contact met de bezetters te onderhouden. Zijn optreden is zo succesvol dat hij bij de eerste verkiezingen voor een dorpsbestuur in juni 1795 tot drossaard wordt gekozen. Hij

Eerste bladzijde uit het dagboek van Adriaan van der Willigen. (Coll. Regionaal Archief Tilburg)

blijft dat met min of meer succes en naar wisselend eigen genoegen tot 31 december 1802. Dan neemt hij ontslag en gaat reizen, iets wat hij eerder ook al regelmatig had gedaan. Eigenlijk vestigt hij zich tot 1805 in Parijs, maar hij is vandaaruit voortdurend op pad door Frankrijk, Italië, Oostenrijk, Duitsland en Zwitserland. In Parijs maakt hij de keizerskroning van Napoleon mee en dat ervaart hij als het failliet van de revolutie. Op het eind van zijn leven zal hij toegewijd aanhanger van het Oranjestuk zijn. Van die reizen schrijft hij verslagen, die grotendeels ook gepubliceerd zijn. Adriaan was zeer geïnteresseerd in wetenschap en kunst, vooral in toneel en schilderkunst. Na zijn terugkeer in Nederland zal hij in Haarlem zo niet de spil, maar dan toch een druk deelnemer zijn in het daar hevig bloeiende genootschapsleven. Hij handelt in kunst en is (co)auteur van een vierdelig standaardwerk over Nederlandse schilderkunst van zijn tijd. Ook schrijft hij toneelstukken en (gelegenheids)gedichten.

Bij zijn dood laat de steeds vrijgezel gebleven Adriaan zijn bezittingen grotendeels na aan de zoon van zijn halfbroer en naamgenoot Adriaan van der Willigen jr. en daaronder is dan met name zijn persoonlijk archief met daarin de 'Levensloop' op losse blaadjes in vijf portefeuilles. De later daarop met name door De Wijs geplakte betiteling 'Dagboek' is maar ten dele terecht. Dat was al eerder opgemerkt, maar de bewerkers nu maken in hun inleiding nog eens duidelijk dat het een veel ruimere sortering van allerlei soorten autobiografische 'aantekeningen' betreft. Vooral de eerste delen zijn niet contemporain maar retrospectief van aard, hoewel waarschijnlijk dan toch weer gebaseerd op

contemporaine kladnotities en andere egodocumenten. Het totaal beslaat immers in grote lijnen de hele periode tussen Adriaans geboorte en 15 december 1840, een maand voor zijn dood, en een zuigeling kan nog geen dagboek bijhouden, maar een grijsaard wel. De ontstaansgeschiedenis en het doel van de aantekeningen komen uitvoerig aan de orde in de inleiding van de hier besproken uitgave. Die begint met een biografische schets. Daarna wordt het handschrift besproken en een derde paragraaf bevat een verantwoording van de methode van uitgeven.

Definitieve uitgave dagboek

Lia van der Heijden en Jan Sanders hebben een bijzonder goed werk verricht. We moeten zeer dankbaar zijn voor het feit dat ze de uitgave van dit 'document humain' van een hoogst interessante figuur op de overgang van het ancien regime naar de negentiende eeuw zo zorgvuldig hebben bezorgd. Zeker voor de geschiedenis van Tilburg is met name het tweede deel van groot belang. Dat had Lambert de Wijs al door, maar nu wordt het ons des te duidelijker. Er is één ding wat teleurstellend. De bewerkers hebben de uitgave alleen maar voorzien van tekstkritische noten. Achterin is er weliswaar naast een lijst van door Van der Willigen besproken theaterstukken, een verklarende woordenlijst, een index van geografische namen en een index van persoonsnamen opgenomen, maar daar worden achter de namen alleen maar de jaartallen van geboorte en sterven en een korte aanduiding van beroep of kwaliteit toegevoegd. Maar soms ook helemaal niets, terwijl met enige moeite toch wel wat te achterhalen was geweest. Een voorbeeld uit de Tilburgse periode. Op pagina 259 van de uitgave vertelt Van der Willigen dat hij in februari 1802 op weg naar Parijs in Antwerpen bij het verkrijgen van de nodige reispapieren hulp heeft gekregen van 'de heer Baasten, van Tilburg geboortig'. Aan die achternaam wordt in de index niets toegevoegd. De man is kennelijk niet geïdentificeerd. Bij mij kwam meteen het idee op dat hier Jan F.J. Baesten bedoeld zou kunnen zijn, die op dat moment afgevaardigde van Brabant in het Wetgevend Lichaam van de Bataafse Republiek was. Die was immers tegelijk ook nog rentmeester van de geconfisqueerde goederen van de Abdij van Sint Geertruy in Leuven en kon in die hoedanigheid wel eens zaken in Antwerpen te regelen hebben. Maar ik stond op het verkeerde been. Een blik in de door Van Mosselveld bij zijn hierboven vermelde artikel opgenomen fragmentgenealogieën van in de Bataafse tijd belangrijke Tilburgse families leerde mij dat het hier zijn neef Michiel Baesten moest zijn, die met zijn vrouw Maria Theresia van Dooren (een zus van Martinus, Adriaans latere opvolger als 'eerste burger' van Tilburg) al vanaf 1791 in Antwerpen woonde en daar in 1824 is gestorven.³ Zo biedt deze uitgave voor de geïnteresseerde lezer nog best wat zoekplezier. En natuurlijk, als de bewerkers dit allemaal zelf al hadden gedaan, dan hadden er op elke pagina heel wat verklarende noten gestaan, was het boek ook eens zo dik geworden en hadden we er veel te lang op moeten wachten.

Omslag van de eerste portefeuille waarin het losbladige dagboek van Adriaan van der Willigen zich bevindt. (Coll. RAT)

Straatnaam

Nog een persoonlijke noot tot slot: de laatste naam die ik indertijd als lid van de gemeentelijke straatnaamcommissie heb mogen verzinnen was: Drossaard Van der Willigenhof. Zeer ten onrechte heeft Adriaan tot aan de recente millenniumwisseling moeten wachten tot er ook voor hem een plek in de wijk Zorgvlied in Tilburg kwam waar zijn naam vereeuwigd mocht worden. Toen ik dit bij de presentatie van het boek in Den Bosch vertelde aan de daar aanwezige twee achterkleindochters van neef Adriaan van der Willigen jr. waren ze verbaasd. Dat 'Oom Adriaan', zoals hij in de familie nog steeds met enige vertedering wordt genoemd, in de oude stad Haarlem wereldberoemd was wisten ze, maar dat hem in deze tijd in het voor hen tamelijk onbekende Tilburg deze postume eer te beurt was gevallen verraste hen ten zeerste. Ze komen binnenkort toch eens hier op bezoek, in het dorp dat toen op de overgang van de 18e naar de 19e eeuw nog stad moest worden. Ik heb hun verzekerd dat Adriaan aan die ontwikkeling, die toen vooral ook een mentaliteitsverandering is geweest, het zijne heeft bijgedragen.

C.J.M. van der Heijden en J.G.M. Sanders (verzorging uitgave), *De levensloop van Adriaan van der Willigen (1766-1841). Een autobiografie uit een tijdperk van overgang* (Hilversum, Verloren, 2010), Egodocumenten deel 27, 732 blz., geïll., ISBN 978-90-8704-179-3, € 45.

Noten

- 1 Een volledig overzicht daarvan staat in een noot bij de inleiding op p. 12 van het besproken werk. Op p. 48-51 is daar ook een complete bibliografie van geschriften van Adriaan Van der Willigen zelf opgenomen.
- 2 Deze delen met nog meer documenten uit de nalatenschap van Van der Willigen zijn nu door de familie aan het Noord-Hollands Archief in bruikleen gegeven. Tussen Tilburg en Haarlem zijn nu ook kopieën uitgewisseld zodat op beide plaatsen het hele 'Dagboek' te raadplegen is.
- 3 Voor meer soortgelijke identificaties is vooral ook de uitgave van De Wijs nog steeds van belang.